



літописах Чорні Клобуки – назва кочовиків тюркського походження, які жили в початках 11 століття. Частина Клобуків перейшла на службу наших князів. Аналогії Торчин від Торки, Печиніжки від Печинігів і ур. Козарщин – частина села Кречіва, від переселених сюди Хозарів» [3, 502]. У словнику вміщено кілька одиниць, пов'язаних із етнонімом *хозари*: КОЗАРИ або ХОЗАРИ, ГУЗАРИ, с., Звягельський пов., Романівська вол., 65 км. від Звягеля [3, 515]; КОЗАРЩИНА, уроч., або ХОЗАРЩИНА, на ґрунтах села КРЕЧІВ, Володимирського пов., Грибовецької вол., над рікою Бугом. Серед жителів-селян цього урочища можна зауважити відмінний антропологічний тип (пласке лице, пігментація ясна, волосся рудаве і ясно-рудаве) [Там само]. Автор звертає увагу на іншомовне походження деяких топонімів, утворених від тюркських мов, польської та німецької мов, напр.: «БАЧМАНІВКА, с., Заславський пов., Хоровецька вол. ... Назва села правдоподібно походить від татарського слова «Басман», що означає «скарбовий хліб», «скарбове утримання» [3, 78–79]; «ВОДЗИНЕК ВЕЛИКИЙ і МАЛИЙ і „ВОДЗИНЕК НА КЛИНГ”, три польські кол. у Володимирському повіті, Вербської вол., 7 км. від Володимира» [3, с. 209]; «БЕНДЮГА або БИНДЮГА, с., Володимирський пов., Оритницька вол. Село над р. Бугом, 14 км. від станції Дорогуськ. Як сама назва села говорить, була колись там пристань над р. Бугом, звідки відбувався транспорт товарів, а переважно дерева і збіжжя з цілої Західньої Волині... Назва походить від німецького слова «бінден», що значить в'язати, бо тут зв'язувано дерево плис до плиса (тратви)» [3, 77]. Автор виявив також явища народної інтерпретації назви, як-от: «ДРОЗДНІ або ДРІЗНИ, с., Ковельський пов., 18 км. від Ковля... Згадка про с. Д. з 16 ст., коли воно належало до земель волинських Дрезденських, з котрих перший Дрезденський згадується в документі з 1521 р. – „Пан Іван Мицкевич Дрезденський”... В 1545 р. це село виступає під назвою Дрозди, Дроздяни, Дроздень [3, 365–366].

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** Отже, проведений аналіз засвідчує добру обізнаність автора з історичними джерелами, зафіксованими в різних документах перейменуваннями, варіантними формами, намагання відшукати мотивацію топонімів. Матеріали словника доцільно використовувати для мовознавчого вивчення топонімії історичної Волині. Перспективу дослідження вбачаємо в докладному опрацюванні найменувань, вміщених у двотомнику, який є своєрідною енциклопедією рідного краю.

#### Джерела та література

1. Данилюк Н. Епітет *білий* у текстах українських народних пісень / Ніна Данилюк // Культура слова. – 2017. – Вип. 86. – С. 83–93.
2. Потебня А. А. Объяснение малорусских и сродных песен. II. Колядки и щедровки / А. А. Потебня. – Варшава : [б. и.], 1887. – 809 с.
3. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. – Т. 1. – Вінніпег, 1984. – 601 с.

УДК 930 (477)(092)

**Вікторія Дяченко**

### **Громадсько-просвітницька діяльність Олександра Цинкаловського**

Стаття присвячена дослідженню життєвого та наукового шляху видатного дослідника Волині – Олександра Миколайовича Цинкаловського (1898 – 1983). Подано біографічну довідку в якій головну увагу зосереджено на окресленні життєвого шляху вченого, процес його становлення як науковця та формування світогляду як дослідника волинського краю. Визначено головні напрямки наукової спадщини історика у галузі археології, етнографії, фольклористики, топоніміки, історичного краєзнавства Волині. Розкрито громадсько-просвітницьку, культурно-освітню роботу вченого. Висвітлено його участь у діяльності товариства “Просвіта” та просвітянському русі за утвердження та збереження духовної, релігійної, національної самобутності волинян. Зроблено спробу продемонструвати роль краєзнавчих досліджень Олександра Цинкаловського для наукової еліти та інтелегенції Волині для збереження власної самоідентифікації та національної приналежності. Проаналізовано значення досліджень науковця які він ввів до наукового обігу та популяризував на сторінках друкованого науково-популярного видання товариства “Просвіта” – “Життя і Знання”. Олександр Цинкаловський розумів усю важливість підтримки й розвитку досліджень історії та культурного життя рідного краю навіть у еміграції, саме тому, його просвітницька діяльність стала важливою складовою культурно-



просвітницької роботи вченого. Постать науковця є прикладом справжнього патріота для молодих поколінь, а його науковий доробок слугує першоджерелом для сучасного дослідника.

**Ключові слова:** Олександр Цинкаловський, товариство “Просвіта”, громадсько-просвітницька діяльність, видавнича діяльність, наукова спадщина.

**Dyachenko V. Alexander Tsynkalovsky's public-educational activity.**

The article is devoted to the study of the life and scientific path of the outstanding Volyn researcher – Alexander Mykolayovych Tsynkalovsky (1898 - 1983). The biographical information is given in which the main attention is focused on the definition of the life path of the scientist, the process of his becoming as a scientist and the formation of a world outlook as a researcher of the Volyn region. The main directions of the historical heritage of the historian in the field of archeology, ethnography, folklore, toponymy, historical regional studies of Volyn region are determined. The public-educational, cultural and educational work of the scientist is revealed. His participation in the activity of the society “Prosvita” and the Enlightenment movement for the establishment and preservation of the spiritual, religious, and national identity of the Volyn people is highlighted. An attempt was made to demonstrate the role of Alexander Tsynkanolovsky's local studies research for the scientific elite and intellectuals of Volyn to preserve their own identity and national identity. The significance of the researches of the scientist who he introduced into scientific circulation and popularized on the pages of the printed scientific popular publication of the society “Prosvita” – “Life and Knowledge” was analyzed. Alexander Tsynkalovsky understood the importance of maintaining and developing research on the history and cultural life of his native land even in emigration, which is why his educational activities became an important part of the cultural and educational work of the scientist. The scientist is an example of a true patriot for young generation, and his scientific work serves as the primary source for a modern researcher.

**Key words:** Olexander Tsynkalovsky, Society "Prosvita", public-educational activity, publishing activity, scientific heritage.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** У сучасних умовах значно зростає науковий інтерес до аналізу проблем становлення та діяльності розвитку товариства “Просвіта” та до його окремих діячів. В цьому контексті актуальною є постать Олександра Цинкаловського, його наукова, громадсько-просвітницька робота.

**Аналіз досліджень.** Незважаючи на велику увагу до постаті Олександра Цинкаловського серед науковців, комплексного дослідження яке б відображало його теоретичні здобутки, висвітлювали участь вченого у національно-громадському житті немає.

**Мета статті** – аналіз культурно-просвітницької діяльності Олександра Цинкаловського та його ролі у становленні та розвитку просвітянського руху на Волині. Виокремлено видавничого-науковий напрямок співпраці вченого з товариством “Просвіта”.

**Відповідно до поставленої мети виділено наступні завдання:**

1. Проаналізувати роль і місце діяльності вченого у просвітянському русі Волині.
2. Визначити головні напрями співпраці дослідника з товариством “Просвіта”, в контексті видавничо-наукової діяльності Олександра Цинкаловського з друкованим виданням – часописом “Життя і Знання”.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Олександр Цинкаловський – історик, археолог, етнограф, краєзнавець, один з найвизначніших дослідників Волинського краю. Народився вчений у 1898 р. у стародавній столиці Волині – Володимирі. Там проживав його дід Павло Нітецький, який вивчав історію рідного краю, збирав пам’ятки давнини та прищепив онукові зацікавлення до минувшини Волині.

Сім’я Цинкаловських у Володимирі-Волинському проживала недовго. Батька, як професійного залізничника, згодом скерували до Ковеля, де Олександр вступив до підготовчого класу місцевої гімназії. Після початку Першої світової війни родину майбутнього науковця опинилася в Тамбові, а пізніше у Казані, де Олександр повернувся до навчання. Після Лютневої революції 1917 р. Цинкаловські повернулися на Батьківщину у Зв’ягель, звідки Олександр потрапив на військову службу до Житомира. Майбутнього історика направили спочатку в школу підстаршин, а пізніше – у Культурний відділ армії УНР.

Повернувшись на рідну Володимирщину, Олександр Цинкаловський деякий час вчителював у с. Осмиловичі. Тут він звернув увагу на побут, звичаї селян, почав вивчати топоніміку, досліджувати стародруки, цікавитися археологічними та історичними пам’ятками. Одночасно, юнак збирав відомості про минуле рідного міста, описував та систематизовував зібрані матеріали, проводив перші археологічні розвідки та розкопки. Молодого дослідника цікавило все: історія, релігія, етнографія,



археологія. Вже тоді йому вдалося зібрати чималу кількість даних про багатотисялітню історію свого міста та Волині [1].

У 1925–1929 рр. навчаючись у Варшавському університеті на богословському факультеті Цинкаловський став співробітником місцевого археологічного музею. Його захоплення археологією підтримав варшавський вчений Володимир Антоневич, який порекомендував здібному юнаку розпочати самостійні археологічні дослідження на Волині. Саме на матеріалах Володимирщини він написав магістерську роботу “Сліди раннього християнства на Волині до князя Володимира Великого”, яку було видано у 1938 р. окремою працею.

Будучи студентом Олександр Цинкаловський займає активну громадську позицію. Його часто пов’язували з українським самостійницьким рухом. Про це вчений пізніше згадував у одному з листів з Кракова до сестри Олени Грабарчук у м. Володимир-Волинський “...З огляду на те, що ми стали на тверду позицію, а тому перші часи мені буде тяжко, на компроміс не підемо і вони цим занепокоєні... Я особисто залишаюся у Варшаві і буду проводити боротьбу” [3, 72].

З документів державного архіву Волинської області за 1924-1934 рр. знаємо, що Олександр Цинкаловський активно працював у Володимир-Волинському повітовому товаристві “Просвіта” та був постійним його жертводавцем. Як повідомляв сам Олександр Цинкаловський у своїй книзі «Княжий город Володимир», «відкриття цієї важкої культурно-освітньої організації прийняли володимирчани з великим захопленням. За Володимиром починають відкривати читальні «Просвіти» в повіті; число їх дійшло в 1929 році до 74». Щоб не бути голослівним, до прикладу, можна згадати, що вчений читав лекції з української літератури, зокрема про Тараса Шевченка, у с. Кречів на Володимирщині. Під час ліквідаційного засідання цього товариства ставив свій підпис в протоколі як член комісії. У слідчому відділі Волинського воєводського управління державної поліції за 1934-1935 рр. О. Цинкаловський значиться у списку студентів, яких звинувачували за приналежність до ОУН і УНДО [2, 647].

У 30-40-х рр. Олександр Цинкаловський виїжджає в експедиції на Волинь. Перед Другою світовою війною він став директором краєзнавчого музею у Кременці. За деякими відомостями на Кременеччині він також долучився до розбудови українського шкільництва, яку підтримували просвітяни. Варто нагадати, що тут свої зусилля об’єднали два товариства – «Просвіта» та «Українська школа». Осередки започаткували видання дитячого періодичного видання «Сонечко», на сторінках якого популяризували мандрівки територією ...Острога, Дубно, Володимира-Волинського, Луцька та ін. Ми можемо говорити про започаткування Олександром Цинкаловським на Кременеччині просвітницького туризму.

За німецької окупації він переїхав до Варшави і працював у Археологічному музеї, де керував волинським відділом, а пізніше місцем свого проживання обрав м. Краків. Помер Олександр Цинкаловський у 1983 р. [1].

Незважаючи на те, що вчений після Другої світової війни був відірваний від головного ареалу своїх досліджень – Волині, його науковий доробок зайняв чільне місце серед дослідників цього краю за часів незалежної України.

Олександр Цинкаловський був спеціалістом дуже широкого профілю. Заслугою вченого є те, що свої наукові напрацювання він вводив до наукового обігу публікуючись у виданнях які були доступними широкому колу читачів, а не лише академічній спільноті того часу. Низку статей дослідника, присвячених рідному краю, надруковано у львівському науково-популярному місячнику товариства “Просвіта” – “Життя і Знання”.

Цинкаловський в науково-популярній формі зацікавлює читача історичною минувиною рідної Волині. Наприклад у статті “Доісторична Володимирщина” описано проведені археологічні роботи, автор демонструє різноманітність археологічних знахідок різних історичних періодів [5].

У статті “На Володимирських валах” Цинкаловський дає можливість широкому загалу дізнатися про геологічну будову краю, особливості гідрологічної сітки, що вплинуло на динаміку та географію заселення Володимирщини. Також, дослідник подає відомості арабських мандрівників, що є дуже важливим для створення якомога повнішої та логічнішої картини розвитку краю [9].

Варто зауважити, що на сторінках часопису “Життя і Знання” вчений популяризує свої археологічні розвідки та дослідження. Зокрема, про унікальну знахідку періоду раннього неоліту неподалік м. Володимира. На цій пам’ятці було виявлено землянку з кістковими рештками тварин, велику кількість побитого глиняного посуду. Особливо цінною є знахідка гробу з кістяком на боці, орієнтованого головою на схід, виявленого на дні в одній з ям-землянок. Супровідний інвентар гробу складався з крем’яного вістря на спис, нешлифованого молота з чорного граніту. Також, вартим уваги



є археологічне відкриття цвинтаря, на яких було виявлено “людські черепи, попробовані в тім’я або висок великими залізними цвяхами”, що підтверджує літописні відомості про руйнівні погроми аварів, а згодом татарської орди на Волинь [7].

Ще одним напрямком досліджень Цинкаловського можна виокремити історичну урбаністику. Саме на сторінках “Життя і Знання” він демонстрував історичні та економічно-географічні особливості розвитку міст на території історичної Волині. Серед його статей вартими уваги є наступні публікації з тематики волинської урбаністики опублікованих на сторінках часопису: “Містечко Махнівка на Поліссі” [12], “Ковель” [6], “Московський князь Андрій Курбський на Волині” [8]. Також, окремою частиною публікацій у журналі можна виокремити статті присвячені сакральному мистецтву та архітектурі: “Волинські церкви-твердині” [4], “Оборонні церкви на Волині”, “Старе дерев’яне церковне мистецтво на Волині” [11].

**Висновки.** На підставі викладеного можна вважати, що Олександр Цинкаловський відіграв значну роль у встановленні просвітнянського руху на Волині, а його дослідницька діяльність сприяла популяризації “Просвітою” актуальних наукових відкриттів які публікувалися у часописі “Життя і Знання”.

#### *Джерела та література*

1. Бобак О. М. Час відкривати істину. Родовід Олександра Цинкаловського – патріарха волинського краєзнавства. Луцьк, 2008. 112 с.
2. Гика В. Волинські дороги Олександра Цинкаловського (за матеріалами документів Волинського обласного архіву). “Роде наш красний...” Волинь у долях краян і людських документах. Т.3. Луцьк, 1999. 906 с.
3. Пісоцький А., Войтюк Н. Інтелегенція Волині: погляд крізь призму часу. Луцьк, 2009. 176 с.
4. Цинкаловський О. Волинські церкви-твердині. *Життя і знання*. Львів, 1936. С. 232 – 233.
5. Цинкаловський О. Доісторична Володимирщина. *Життя і знання*. Львів, 1934. С. 198 – 200.
6. Цинкаловський О. Ковель. *Життя і знання*. Львів, 1934. С. 38 – 39.
7. Цинкаловський О. Людські черепи, попробовані цвяхами, з Володимира і його околиць. *Життя і знання*. Львів, 1935. С. 87 – 88.
8. Цинкаловський О. Московський князь Андрій Курбський на Волині. *Життя і знання*. Львів, 1935. С. 261.
9. Цинкаловський О. На Володимирських валах. *Життя і знання*. Львів, 1934. С. 200 – 201.
10. Цинкаловський О. оселя часів неоліту під м. Володимиром на Волині. *Життя і знання*. Львів, 1931. С. 280 – 281.
11. Цинкаловський О. Старе дерев’яне церковне мистецтво на Волині. *Життя і знання*. Львів, 1935. С. 114 – 115.
12. Цинкаловський О. Містечко Махнівка на Поліссі. *Життя і знання*. Львів, 1937. С.312.

УДК 94:061.2](477)«19»(092)Липи

**Світлана Кучеренко**

#### **Іван та Юрій Липи і «Просвіта»**

У статті акцентовано точки перетину українських політичних і культурних діячів, лікарів і письменників Івана та Юрія Лип з товариством «Просвіта» за їхнього життя та після смерті. Подано коротко біографічні відомості про батька і сина Лип та відповідні епізоди з їхніх одеських та яворівських часів. Також згадуються пропам’ятні заходи, присвячені Івану та Юрію Липам, здійснені відродженою «Просвітою» в незалежній Україні.

**Ключові слова:** Іван Львович Липа, Юрій Іванович Липа, біографія, творчість, діяльність, пам’ять, товариство «Просвіта», видання «Просвіти».

#### **Kucherenko S. V. Ivan and Yuriy Lypy and «Prosvita»**

The article focuses on the points of intersection of Ukrainian political and cultural figures, doctors and writers Ivan and Yuri Lypy with the fellowship «Prosvita» during their lives and after death. Brief biographical information about the father and son of Lypy and the corresponding episodes from their Odessa and Yavoriv times are presented. Also the memorable events dedicated to Ivan and Yuriy Lypy, carried out by the revived «Prosvita» in the independent Ukraine are mentioned.

**Keywords:** Ivan Lvovych Lypa, Yuriy Ivanovych Lypa, biography, creativity, activities, memory, the fellowship «Prosvita», the publications of «Prosvita».

Історію просвітнянського руху писали і пишуть своєю діяльністю його видатні та звичайні учасники. «Просвіта» стала яскравою сторінкою біографій відомих й малознаних сьогодні історичних